

ความเชื่อพญานาคกับการเสียดายในพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์คำชะโนด

The Naga Belief and Prophecy in the Sacred Area of Kham Chanot

มัชฌิมา วีรศิลป์

Machima Weerasilp

คณะสหวิทยาการ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

Faculty of Interdisciplinary Studies, Khon Kaen University

Corresponding Author, E-mail: machwe@kku.ac.th

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอการเสียดายรูปแบบต่าง ๆ ที่มีความเกี่ยวข้องกับความเชื่อพญานาค โดยใช้กรณีศึกษาจากพื้นที่คำชะโนด ซึ่งจัดเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ตามความเชื่อของคนท้องถิ่น โดยได้ศึกษาจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง การเก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์และสังเกตวิถีชีวิตชุมชนในพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์คำชะโนด ผลการศึกษา พบว่า ความเชื่อพื้นบ้านส่งผลโดยตรงต่อวัฒนธรรมการทำนาย ขอพรและเสียดาย โชค ก่อให้เกิดวัตถุทางวัฒนธรรมที่ตอบรับกับการเสียดายในรูปแบบต่าง ๆ ซึ่งส่งผลโดยตรงต่อเศรษฐกิจของชุมชนคำชะโนด นอกจากนี้ ยังพบว่า ในบริเวณพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์คำชะโนดมีความเชื่อเรื่องพญานาคกับการเสียดาย 3 รูปแบบ คือ 1) การเสียดายขอเลขเสียดายโชคจากต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์ 2) การเสียดายด้วยการลูบข้อมืออธิษฐานกับพ่อปู่ศรีสุทโธแม่ย่าศรีปทุมมา นาคราช 3) การเสียดายด้วยการทุบหินคลอนหรือไขพญานาค แล้วนำไปเทียบกับคำทำนายบุญบารมีและโชคลาภของตนตามสีของเพชรพญานาคที่บรรจุอยู่ภายในหินคลอนหรือไขพญานาค

คำสำคัญ: ความเชื่อพญานาค; การเสียดาย; พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์; คำชะโนด

Abstract

This article aims to propose the various prophecy forms that are associated with the beliefs of the Naga serpent in case study of the Kham Chanot area which is classified as a sacred area according to local beliefs. The data is collected by studying the related documents,

interviewing, and observing the Kham Chanot Community. The results of the study found that local beliefs directly affected the culture of divination, making blessings, and gambling. These are the material cultures related to various forms of divination which directly affect the economy of the Kham Chanot Community. It is also found that in this area is concerned with the beliefs of Naga serpents and prophecy which is divided into 3 forms: 1) to make a bet for a lucky number from the sacred tree; 2) to make a chance by stroking a gong in prayer with grandfather, Srisuttho Naga and grandmother, Sripatumma Naga; 3) to make a fortune by hitting the shaken rock or Naga Egg and then compare it with the prophecy of merit and fortune according to the colors of Phet Naga contained within the shaken rock or Naga Egg.

Keywords: Naga Belief; Prophecy; Sacred Area; Kham Chanot

บทนำ

พื้นที่คำชะโนดหรือป่าคำชะโนดตั้งอยู่ในเขตอำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี เป็นพื้นที่ที่มีสภาพเป็นน้ำครำ มีต้นชะโนดที่เป็นพืชตระกูลปาล์มขึ้นอยู่หนาแน่นเต็มบริเวณเนื้อที่ประมาณ 20 ไร่ จึงเป็นที่มาของชื่อคำชะโนด หมายถึง แหล่งน้ำที่มีต้นชะโนด (สุรเชษฐ์ อินธิแสง, 2560: 128) จากข้อมูลประวัติศาสตร์เมืองคำชะโนดเชื่อว่าเป็นเมืองพญานาค ด้วยลักษณะอุดมคติความเชื่อที่ปลูกฝังดังกล่าวนี้จึงทำให้พญานาคมีอิทธิพลหรือมีอำนาจ (พลธรรม จันทร์คำ, 2551: 3) ต่อวิถีชีวิตของชุมชนละแวกนี้อย่างมาก

เมื่อความเชื่อและความศรัทธาเกี่ยวกับตำนานวังนาคนและพญานาคราชศรีสุทโธมีความเกี่ยวพันแน่นแฟ้นกับคนในชุมชน ส่งผลให้เกิดวาทกรรมเกี่ยวกับพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ความเชื่อเกี่ยวกับตำนานพญานาคได้รับการถ่ายทอดและฝังรากลึกลงกับวิถีชีวิตของชุมชน สร้างวาทกรรมเกี่ยวกับความศักดิ์สิทธิ์ให้กับพื้นที่คำชะโนดและส่งผลให้กับชุมชนในแง่ของประโยชน์ที่เอื้อให้กับบุคคลในชุมชน ทั้งในแง่การอนุรักษ์พื้นที่คำชะโนดไม่ให้ถูกรุกล้ำทำลาย การท่องเที่ยว การผลิตและการค้าขายสินค้าทางวัฒนธรรม อาทิ บายศรีรูปพญานาค เข็มกลัดและตุ๊กตารูปพญานาค (มัชฌิมา วีรศิลป์, 2561: 3-4)

ตำนานพื้นบ้านที่เล่าถึงเรื่องราวการเกิดขึ้นของแม่น้ำโขงมีพญานาคเป็นตัวละครหลักที่สำคัญ ตามตำนานที่เล่าขานกันในเชิงมุขปาฐะ ถ่ายทอดเรื่องราวสืบต่อกันมา ดังใจความว่า มีพญานาค 2 ตน คือ สุทโธนาคราชกับสุวรรณนาคราช ทั้งสองเป็นเพื่อนรักกันและต่างฝ่ายต่างผลัดกันไปหาอาหาร โดยมีข้อตกลงกันว่า หากฝ่ายใดออกไปหาอาหาร อีกฝ่ายหนึ่งต้องไม่ออกไป อาหารที่หามาได้ให้นำมาแบ่งกันอย่างละครึ่ง เมื่อถึงคราวสุทโธนาคออกไปล่าสัตว์ ได้เนื้อช้างมา จึงนำเนื้อช้างที่ได้แบ่งให้สุวรรณนาคราช พร้อมทั้งนำขนของช้างไปยืนยันว่า เป็นเนื้อช้างจริง ต่อมาเมื่อถึงคราวที่สุวรรณนาคราชออกไปหาอาหาร ครั่งนี้ได้เม่นกลับมา จึงได้นำเนื้อและขนของเม่นไปมอบให้แก่สุทโธนาคราชเหมือนเช่นเคย แต่สุทโธนาคราชกลับไม่พอใจ เพราะขนของเม่นที่มีขนาดใหญ่กว่าขนของช้าง ปริมาณเนื้อที่ได้ก็ควรมีมากกว่าเนื้อของช้าง จึงคิดว่า สุวรรณนาคราชไม่มีความซื่อสัตย์ ฝ่ายสุวรรณนาคราชพยายามที่จะอธิบาย แต่ก็ไม่สำเร็จ เป็นชนวนให้เกิดสงครามระหว่างนาคทั้งสองตน เกิดความเดือดร้อนสะเทือนไปทั้งสามโลก คือ โลกสวรรค์ โลกมนุษย์และโลกบาดาล พระอินทร์ทรงทราบเรื่องจึงหาวิธีระงับเหตุ โดยให้พญานาคทั้งสองแข่งขันสร้างแม่น้ำขึ้นคนละสาย หากใครสร้างถึงทะเลก่อนจะเป็นผู้ชนะ เมื่อได้ยืนยันเช่นนั้น สุทโธนาคราก็ได้สร้างแม่น้ำมุ่งไปทางทิศตะวันออกของหนองกระแสน และด้วยความที่สุทโธนาครามีนิสัยใจร้อน เมื่อพบเจอภูเขากั้นทางแม่น้ำก็จะหลบหลีกทำให้แม่น้ำโค้งไปโค้งมาจึงเกิดเป็นแม่น้ำโขง ฝ่ายสุวรรณนาคราชได้สร้างแม่น้ำขึ้นทางทิศใต้ของหนองกระแสน สุวรรณนาคราชมีความละเอียดและใจเย็น แม่น้ำที่สร้างขึ้นจึงมีความตรงกว่าแม่น้ำทุกสาย เกิดเป็นแม่น้ำน่าน สุทโธนาคราชเป็นผู้ที่สร้างแม่น้ำได้เสร็จก่อน จึงเป็นผู้ชนะและได้ร้องขอรางวัลเป็นปลาบึก โดยขอให้มียูอยู่ในแม่น้ำโขงเพียงแห่งเดียวเท่านั้น จากนั้นสุทโธนาคราชจึงเหาะไปเฝ้าพระอินทร์ ณ ดาวดึงส์ ทูลถามพระอินทร์ว่า “ตัวข้าเป็นเชื้อพญานาคจะอยู่โลกมนุษย์นานเกินไปได้” (ลลนา ศักดิ์ชูวงศ์, 2548: 61) จึงขอทางขึ้นลงระหว่างเมืองบาดาลกับเมืองมนุษย์ไว้ 3 แห่งด้วยกัน คือ 1) พระธาตุหลวงนครเวียงจันทน์ 2) หนองคันแหหรือหนองกระแสน และ 3) คำชะโนด นอกจากนั้น ยังขอทางขึ้นลงที่เป็นของพญานาคเท่านั้นไว้ที่ป่าคำชะโนด ซึ่งมีต้นชะโนดขึ้นเป็นสัญลักษณ์ ตลอดจนขอให้สุทโธนาคราชพร้อมด้วยบริวารสามารถกลายเป็นมนุษย์ได้ 15 วันในเวลาข้างขึ้น ส่วนอีก 15 วันในเวลาข้างแรมสุทโธนาคราชและบริวารจะมีร่างเป็นพญานาค เรียกชื่อว่า พญาศรีสุทโธนาคราช และตั้งบ้านเมืองปกครองอยู่ที่คำชะโนด ด้วยตำนานดังกล่าวทำให้พื้นที่ป่าคำชะโนดกลายเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์คำชะโนด ซึ่งเป็นพื้นที่ที่เชื่อมโยงเรื่องราวของพญานาคและความศรัทธาของคนในท้องถิ่นผนวกเข้าด้วยกัน กลายเป็นความเชื่อและตำนานพื้นบ้านดังกล่าว

จากการค้นคว้าจากเอกสารและการเก็บข้อมูลในพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์บริเวณคำชะโนด โดยใช้วิธีวิทยาในการวิเคราะห์ตำนานพื้นบ้านและวิธีการทางคติชนวิทยา ตำนานท้องถิ่นเกี่ยวกับเรื่องเล่าของสุทโธนาทเป็นส่วนสำคัญในการสร้างป่าคำชะโนดให้กลายเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่มีความสำคัญต่อเศรษฐกิจชุมชนและมีความหมายในเชิงวัฒนธรรมท้องถิ่นอย่างแนบแน่น

นอกจากนั้น จากการเก็บข้อมูลเบื้องต้นยังพบว่า พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์คำชะโนด โดยเฉพาะบริเวณวัดศิริสุทโธ เป็นพื้นที่ที่คนในท้องถิ่นและผู้นับถือจากต่างถิ่นเดินทางเข้ามาใช้พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในลักษณะต่าง ๆ อาทิ การขอให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ช่วยเหลือ การนำน้ำศักดิ์สิทธิ์กลับไปเพื่อเป็นขวัญกำลังใจตามความเชื่อ การท่องเที่ยวเพื่อสัมผัสบรรยากาศตามตำนานเรื่องเล่า โดยเฉพาะการเชื่อมโยงพื้นที่คำชะโนดกับตำนานพญานาค ด้วยการผูกโยงเข้ากับเรื่องเล่าทางศาสนาเพื่อรับรองความเชื่อให้มีความหมายในเชิงวัฒนธรรม ทั้งที่เป็นวัฒนธรรมทางวัตถุ (Material Culture) และวัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุ (Non-material Culture) จากความเชื่อดังกล่าว ผู้เขียนจึงประสงค์ที่จะศึกษาความสำคัญของความเชื่อเรื่องพญานาคและความสัมพันธ์ที่มีต่อวิถีชีวิตชุมชน โดยเฉพาะการเสี่ยงทาย ทำนายโชคบนพื้นฐานของความเชื่อนี้

เนื้อเรื่อง

ความเชื่อพญานาคกับการเสี่ยงทายในพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์คำชะโนดเป็นความเชื่อพื้นบ้านที่เกี่ยวข้องกับตำนานพญานาคเป็นองค์ประกอบหลักที่ส่งผลโดยตรงต่อวัฒนธรรมการทำนาย การขอพรและการเสี่ยงโชคในพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์บริเวณคำชะโนด ก่อให้เกิดวัตถุทางวัฒนธรรมที่ตอบรับกับการทำนายและการเสี่ยงทายในรูปแบบต่าง ๆ นอกจากนี้ ยังส่งผลโดยตรงต่อเศรษฐกิจชุมชนคำชะโนด เช่น การบูชาเครื่องรางของขลัง การจำหน่ายสินค้าเครื่องบริโภค การใช้จ่ายในการเดินทางด้วยยานพาหนะต่าง ๆ

จากข้อมูลที่รวบรวมจากภาคทฤษฎีและสำรวจภาคสนามในพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์คำชะโนด พบความเกี่ยวข้องระหว่างความเชื่อด้านพญานาคกับการเสี่ยงทาย 3 รูปแบบ คือ 1. การเสี่ยงทายขอเลขจากต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์ 2. การเสี่ยงทายด้วยการลูบข้อมืออริษฐานกับพ่อปู่ศรีสุทโธแม่ย่าศรีปทุมมาคราช และ 3. การเสี่ยงทายด้วยการทูปหินคลอนหรือไข่พญานาค แต่ละรูปแบบมีรายละเอียด ดังนี้

1. การเสี่ยงทายขอเลขจากต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์ ในบริเวณคำชะโนดมีความเชื่อว่า ต้นชะโนด เป็นต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์ เนื่องจากมีความเกี่ยวข้องกับตำนานป่าคำชะโนดและมีความเชื่อว่า หากผู้ใดนำต้นชะโนดออกจากป่าคำชะโนดจะต้องพบกับภัยพิบัติ

นอกจากนี้ ต้นไม้ใหญ่ที่มีอายุเก่าแก่ ซึ่งมีความเชื่อเกี่ยวกับการบนบานศาลกล่าว โดยเฉพาะการขอเลขเพื่อนำไปเสี่ยงดวง จากการเก็บข้อมูลในปี พ.ศ. 2559 ยังมีการโรยแป้งบนเปลือกไม้เพื่อให้ปรากฏเป็นร่องรอยแล้วตีความว่า มีลักษณะคล้ายตัวเลขใด แต่ในปี พ.ศ. 2560 ทางกองอำนวยการผู้ดูแลพื้นที่คำชะโนด ตัดป้ายห้ามโรยแป้งบนต้นไม้ เนื่องจากการโรยแป้งบนเปลือกไม้ก่อให้เกิดคราบสกปรกในพื้นที่และเป็นโทษต่อต้นไม้ที่มีอายุเก่าแก่ จึงทำป้ายห้ามโรยแป้งบนเปลือกต้นไม้ไว้แจ้งแก่นักท่องเที่ยวและผู้มาเยือนคำชะโนด

ภาพ 1-2 ต้นไม้ที่ผู้ศรัทธานำแป้งมาโรยขอเลขเสี่ยงโชค ถ่ายเมื่อปี พ.ศ. 2559

ภาพ 3 กองอำนวยการตัดป้ายห้ามโรยแป้งบนต้นไม้ ถ่ายเมื่อปี พ.ศ. 2560

จากที่กล่าวมา จะเห็นว่า ในบริเวณพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์บริเวณคำชะโนด มีการเสี่ยงโชคเกี่ยวกับโชคลาภอย่างเข้มข้น ทั้งการขอเลขเด็ดเสี่ยงรางวัลและการบนบานเพื่อให้สมปรารถนาในเรื่องต่าง ๆ ตามความปรารถนาของแต่ละคน

2. การเสี่ยงทายด้วยการลูบซ็องอิชชุนกับพ้อปุศรีสุทโธเมย่าศรีปทุมมานาคราช นอกจากการลูบแป้งและอิชชุนเสี่ยงทายเพื่อขอเลขเด็ดจากต้นไม้แล้ว ยังมีการเสี่ยงทายด้วยการลูบซ็องอิชชุน โดยการเดินหาซ็องที่รู้สึกต้องใจผู้เสี่ยงทาย (บริเวณคำชะโนดมีซ็องจำนวนมากและหลายขนาดตั้งอยู่หลายมุม) นั่งลงหน้าซ็องแล้วตั้งจิตอธิษฐานในสิ่งที่ต้องการทราบ จากนั้นเอามือลูบรอยนูนกลางซ็องไปเรื่อย ๆ หากสิ่งที่ถามจะสำเร็จดังประสงค์ ซ็องจะค่อย ๆ ดังกังวานตอบรับคำอธิษฐาน แต่หากไม่สมปรารถนา ซ็องจะไม่เกิดเสียง แม้ผู้อธิษฐานเสี่ยงทายจะลูบนานเท่าไรก็ตาม การลูบซ็องอิชชุนได้รับความนิยมมากในพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์บริเวณคำชะโนด โดยเฉพาะในวันพระหรือวันหยุดนักขัตฤกษ์ที่มีนักท่องเที่ยวจำนวนมาก

3. การเสี่ยงทายด้วยการทุบหินคลอนหรือไข่พญานาค ในพื้นที่คำชะโนดมีสินค้าทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องตำนานพญานาคจัดให้บูชาเป็นจำนวนมาก ในจำนวนนี้มีวัฒนธรรมทางวัตถุที่ตอบรับการเสี่ยงทายในเรื่องของดวงชะตาและบุญบารมีของผู้ครอบครอง อันได้แก่ เพชรพญานาคหรือมณีนาคาที่บรรจุอยู่ในหินคลอน ชาวบ้านเรียกติดปากว่า ไข่พญานาค ซึ่งมีไว้บูชาการเสี่ยงทายด้วยตนเองว่า เจ้าชะตาจะมีบุญบารมีในทางใด

ความหมายของเพชรพญานาคที่ระบุถึงบุญบารมีของผู้เสี่ยงทายทุบหินคลอน และได้เพชรพญานาคสีต่าง ๆ มาครอบครอง สามารถสรุปตามการจำแนกได้ 11 เฉดสี และบ่งบอกถึงวาสนาบารมี 11 รูปแบบ (อุตร ถาวร, 2560; ศักดิ์ดำรงค์ โชติวรรณ, 2560; Thiamulet 168, 2562) ดังนี้

ความเชื่อเกี่ยวกับเพชรพญานาค	สีที่เป็นมงคลประจำวันเกิด	บิ๊ววาร หมายถึง เดือน ผู้ใดเกิดวันใดบูชา และ บูชา
1. สีฟ้าหรือสีน้ำเงิน เป็นของพญานาคราชผู้เป็นเจ้าแห่งเมืองบาดาล	วันอาทิตย์ สีแดงวันจันทร์และวันพุธ เป็นสี สีเขียววันศุกร์	เดช หมายถึง การมีอำนาจ มีคนยกย่อง สามารถคุ้มครองบริวารและสิ่งใด
2. สีเขียว เป็นของพญานาคที่อาศัยในการปักขลุ่ยขับปี่โหรีระบำขับกรับกับกลองตีระนาด ขับขลุ่ยขับฆ้อง	วันจันทร์ สีขาววันอังคารสีเขียววันพุธ สีม่วงและสีน้ำเงินวันศุกร์ สีฟ้าวันเสาร์	ศรี หมายถึง สุขเกษมความดี ความสำเร็จ ลาภยศ ความเงินและสิ่งที่เป็นมงคล
3. สีแดง เป็นของพญานาคที่เดินและขับกรพหล่ง เป็นสีของพญานาคผู้เป็นแม่พระและพระอัครสาวก	วันอังคาร สีขาววันจันทร์และวันพุธ สีฟ้าวันศุกร์ สีแดงวันเสาร์	มนตรี หมายถึง การได้รับความอุปถุภพไปมีจากผู้ใหญ่ และได้มีการส่งเสริมให้เจริญก้าวหน้าในหน้าที่การงาน
4. สีชมพู เป็นของพญานาคเพศเมีย มีภรรยาโสดสวย และมีบริวารซึ่งเลี้ยงดูอย่างดี	วันพุธ สีเขียววันจันทร์ สีแดงวันอังคาร สีฟ้าวันศุกร์ สีขาววันเสาร์	ภรรยา หมายถึง การได้มีอันเป็นที่รักอันเป็นที่รักที่ทำงานทั้งใจใจ และ ทรัพย์ด้วยลาภยศ
5. สีม่วง เป็นของพญานาคผู้ใจดีมีอันเป็น	วันพฤหัสบดี สีแดงวันจันทร์ สีฟ้าวันอังคาร สีเขียววันพุธ สีขาววันเสาร์	ความเชื่อ เชิงว่าเงินของพญานาค เป็นของค่าสูงน หนุนส่งดวงชะตา ให้มีโชติศิวหรือบูชาที่บ้าน จะดีผลอันการทางด้านเมธาอำนาจ เมตตามหานิยม เสริมโชคลาภเสริมพลังใจให้เจริญรุ่งเรือง
6. สีเหลืองหรือสีส้ม เป็นของพญานาคผู้มีกวีในทางศิลปะและ บารมี มีอันเป็นเจ้าผู้ธรรมะ	วันศุกร์ สีขาววันจันทร์ สีแดงวันอังคาร สีเขียววันพุธ สีน้ำเงิน วันศุกร์ สีฟ้าวันเสาร์	
7. สีเขียว เป็นของพญานาคที่เดินกรพหล่งและปี่ ผู้ใดบูชาขอเป็นปี่ผู้ใดผู้ครอบครองปี่แล้ว	วันเสาร์ สีม่วง สีฟ้าวันจันทร์วันอังคาร สีฟ้าวันศุกร์ สีขาววันเสาร์	

ภาพ 4 ความหมายของเพชรพญานาคแต่ละสี จากร้านบูชาเครื่องรางของขลังบริเวณพื้นที่คำชะโนด

1. สีขาว หมายถึง พลังบารมีพุทธคุณ ผู้ได้ครอบครองเพชรพญานาคสีขาวบ่งบอกว่า เป็นผู้มั่งใจบริสุทธิ์ ตั้งมั่นในศีลธรรม เนื่องจากมีความเชื่อว่า เพชรพญานาคสีขาวเกิดจากการบำเพ็ญเพียรพญานาคราช
2. สีดำ เป็นสีที่หาพบได้ยาก บ่งบอกถึงอานุภาพ สามารถที่จะสื่อสารกับโอปปาติกะด้วยจิตและการหยั่งรู้ได้ ผู้ครอบครองเพชรพญานาคสีดำ ต้องรู้จักควบคุมอารมณ์และกิเลสของตน ตลอดจนต้องเป็นผู้ตั้งมั่นในสัจวาจา นอกจากนี้ ผู้ครอบครองจะได้รับโชคมีลาภอย่างที่คาดไม่ถึงอยู่เสมอ
3. สีแดง หมายถึง สีแห่งฤทธิ์อำนาจ เป็นสีอันทรงพลังกล้าหาญ ทั้งยังเป็นที่ยอมรับสำหรับผู้อื่น ผู้ครอบครองเพชรพญานาคสีแดง จะเป็นผู้มีอำนาจวาสนา เป็นที่ยอมรับในหมู่คนทั่วไป โดยเฉพาะสีแดงพิเศษหรือเพชรพญานาคที่สีแดงจัด จนเห็นขอบวงนอกเป็นสีดำ หมายถึง พลังอานุภาพ ฤทธิ์อำนาจสูงกว่าสีแดงปกติ ผู้ครอบครองเพชรพญานาคสีแดงพิเศษ ต้องตั้งมั่นในหลักศีลธรรมและคุณความดี มิเช่นนั้นอาจเกิดผลเสียและเป็นโทษแก่ผู้ครอบครอง
4. สีเขียว หมายถึง อำนาจแห่งจิตที่ประกอบด้วยเมตตาบารมี ผู้ครอบครองเพชรพญานาคสีเขียว บ่งบอกถึงเดช ตบะ บารมีของผู้ทรงธรรมที่มีจิตสัมผัสทางโลกกลับ จะเป็นที่เคารพและเป็นที่ยิ่งทางจิตใจในหมู่ชนทั่วไป ผู้ครอบครองเพชรพญานาคสีเขียวจะมีวาจาน่าเชื่อถือ กระทำสิ่งใดจะได้รับการสนับสนุนจากทั้งเทพไท่ทเวา มนุษย์ และสัตว์ อานุภาพของเพชรพญานาคสีเขียวจะมีมากตามความเข้มของสี
5. สีชมพู หมายถึง อานุภาพในทางเมตตาตามหานิยม ผู้ครอบครองเพชรพญานาคสีชมพูจะเป็นผู้มีสง่าราศี มีความโดดเด่นสะดุดตา เป็นที่นิยมชมชอบของผู้ที่พบเห็น มีเสน่ห์ดึงดูดใจผู้อื่นได้ดี เพชรพญานาคสีชมพูมีพลังบันดาลด้านโชคลาภชื่อเสียง ก่อให้เกิดทรัพย์จากเสน่ห์แห่งตน ทั้งยังเป็นที่ยิ่งปรารถนาแก่คนทั้งหลาย ใครเห็นใครรัก ใครเห็นใครหลง มีเสน่ห์ดึงดูดสนใจจากผู้คนรอบข้าง
6. สีเหลือง หมายถึง ความมีโชคลาภ ความรุ่งเรืองรุ่งโรจน์ ผู้ครอบครองเพชรพญานาคสีเหลืองจะเป็นผู้มีทรัพย์มาก ทำการสิ่งใดจะได้ผลกำไร เสียงโชคก็ได้รับโชค มีทรัพย์สินเงินทองไม่ขาดมือ ยิ่งสีเหลืองเข้มมากยิ่งขึ้นหมายถึงทรัพย์ก้อนใหญ่ บ่งบอกว่าผู้ครอบครองจะเป็นผู้มีฐานะดีถึงขั้นเศรษฐี
7. สีส้ม หมายถึง พลังแห่งความกล้าหาญ รวมถึงพลังแห่งการป้องกันภัยจากศัตรูร้าย ผู้ครอบครองเพชรพญานาคสีส้ม จะเป็นผู้มีบารมีในด้านความเข้มแข็ง กล้าหาญ เสียสละ ไม่เอารัดเอาเปรียบผู้อื่น เพชรพญานาคสีส้มจะช่วยลดสลายอุปสรรค

พลังในทางลบที่เข้ามากระทบ บุคคลใดที่คิดจะเบียดเบียนผู้ครอบครองเพชรพญานาค สีส้มจะต้องแพ้ยตนเองในที่สุด

8. สีชา (ลักษณะสีเหมือนน้ำชาขางบาง ๆ เนื้อสะอาดใส) เพชรพญานาคสีชา ช่วยในเรื่องของการยับยั้งชั่งใจ โดยเฉพาะการยับยั้งอารมณ์ที่ขุนมัวด้วยกิเลส ผู้เสี่ยงทายและได้ครอบครองเพชรพญานาคสีชามักเป็นผู้ที่กำลังมีความกังวลบางอย่างในจิตใจและกำลังหาทางออกในด้านอารมณ์ความรู้สึก อารมณ์ของเพชรพญานาคสีชา จะช่วยหล่อให้อารมณ์ที่ขุนมัวใสสว่างขึ้น ช่วยระงับกิเลสต่าง ๆ ของผู้ครอบครอง

9. สีม่วง หมายถึง พลังอำนาจลึกลับที่เกี่ยวข้องกับจิตวิญญาณของโอปปาติกะ มีพลังหนักไปในทางดึงดูดทรัพย์และมิตรสหาย ผู้ครอบครองเพชรพญานาคสีม่วงจะเป็นผู้ที่ได้รับการยอมรับของทุกฝ่าย มีสัมผัสที่ 6 และเป็นผู้มีเสน่ห์อันล้ำลึกน่าฟัง ประรารถนา เป็นผู้ที่จะได้อยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ดี เป็นที่เกรงใจของทุกคนที่ได้พบเห็นพูดคุย จนเกิดความนิยมยกย่อง นอกจากนี้ ยังช่วยป้องกันคุณไสยและภัยจากภูตผีปีศาจ

10. สีฟ้า หมายถึง บุญวาสนาที่สั่งสมมาในอดีตชาติ ผู้ที่ครอบครองเพชรพญานาคสีฟ้าจะบ่งบอกถึงบุญวาสนาที่ได้สร้างสมมา มีชีวิตสุขสบายโดยไม่ต้องดิ้นรนเหนื่อยยาก มีน้ำใจกว้างขวาง ใสสะอาด น่าเคารพอ่อนน้อม มีญาติสนิทและมิตรสหายพร้อมพรั่ง ทำการสิ่งใดก็ประสบความสำเร็จโดยสะดวกและปลอดภัย ผู้เสี่ยงทายได้เพชรพญานาคสีฟ้าจะเป็นผู้ที่มีบุญ มีเทพยดาดูแลค้าชู ชีวิตจะประสบแต่ความสะดวกสบาย

11. สีน้ำเงิน เป็นสีของวรรณะกษัตริย์หรือผู้ปกครองระดับสูง บ่งบอกถึงอำนาจวาสนาและบารมีอันยิ่งใหญ่หรืออาจเป็นผู้ที่มีเชื้อสายระดับเจ้าเมือง ซึ่งจะต้องสร้างสะสมบุญญาธิการและบารมีมาตั้งแต่อดีตชาติ ผู้ที่เสี่ยงทายได้เพชรพญานาคสีน้ำเงินเป็นผู้ที่มีบารมีสูงและมีคุณธรรมในใจ ผู้ครอบครองเพชรพญานาคสีน้ำเงินจะมีทั้งเดช อำนาจ เกราะป้องกันศัตรูจากทิศทั้งแปด เป็นที่เคารพยำเกรงของคนทั่วไป ทั้งยังมีทรัพย์มาก เป็นที่พึ่งของคนอื่นได้ มีเทวดาประจำตนคอยรักษาคุ้มครอง อนึ่ง ผู้ครอบครองเพชรพญานาคสีน้ำเงินต้องตั้งมั่นในศีลธรรม ประกอบคุณความดี มิฉะนั้นจะเสื่อมยศและตกต่ำอย่างรวดเร็ว

ความเชื่อและความนิยมเกี่ยวกับเพชรพญานาคเป็นความเชื่อส่วนบุคคล ในหมู่ของผู้มีศรัทธาเกี่ยวกับบารมีของพญานาค จากการเก็บข้อมูลภาคสนาม ผู้บูชาและร้านผู้ให้บูชาไข่พญานาคต่างยอมรับว่า เป็นของที่ทำให้ขึ้น มิได้เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ แต่ยังได้รับความนิยมจากผู้มาสักการะและบูชาเป็นของฝากจากคำชะโนดให้แก่ผู้ที่มีความเชื่อเดียวกัน

จากการศึกษาวิเคราะห์คำสัมภาษณ์ของพ่อจ๋าหรือพร้าหมอนผู้ประกอบพิธีในพื้นที่คำชะโนด (ศักดิ์ดำรงค์ โชติวรรณ, 2560) สรุปได้ว่า ผู้บูชามองว่า เป็นการเสี่ยงทายรูปแบบหนึ่ง ไม่ต่างกับการเสี่ยงเซียมซีหรือทำนายในรูปแบบอื่นเพื่อส่งเสริมกำลังใจ ทั้งยังเป็นของฝากที่มีความสวยงาม เมื่อพิจารณาถึงความหมายของเพชรพญานาคแต่ละสี เทียบกับความหมายของเลขเซียมซีในวัดและสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ ผู้ศึกษาพบว่า คำทำนายของเพชรพญานาค ล้วนให้ความหมายในเชิงบวกและส่งเสริมกำลังใจของผู้เสี่ยงทาย ต่างกับการเสี่ยงเซียมซี ลูบข้อมและเสี่ยงดวงเลขเด็ดซึ่งจะมีทั้งดีและไม่ดี สมหวังและไม่สมหวัง ได้ลาภหรือรองวดหน้า ด้วยเหตุนี้ผู้ศึกษาจึงสรุปว่าการมีอยู่ของหินคลอน ไข่พญานาค มณีนาคาหรือเพชรพญานาค ความสำคัญมิได้อยู่ที่แท้หรือไม่แท้ เกิดขึ้นโดยธรรมชาติสร้างสรรค์หรือมนุษย์ทำขึ้น แต่แก่นแท้อยู่ที่การให้ความหวัง เต็มเต็มความปรารถนาของผู้เสี่ยงทายในมิติต่าง ๆ ให้รู้สึกมีกำลังใจในการดำเนินชีวิต

บทวิจารณ์

การวิเคราะห์การเสี่ยงทายและคำทำนายในพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์คำชะโนด

เมื่อพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อพญานาคกับการเสี่ยงทายในพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์คำชะโนด ประกอบข้อมูลแวดล้อมทางวัฒนธรรมและความเชื่อเกี่ยวกับการเสี่ยงทายและการทำนายในสังคมไทย ผู้ศึกษาพบว่า ประเด็นหลักทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับความเชื่อที่น่าสนใจมีอยู่ 2 ประการ คือ 1) การเสี่ยงทายและทำนายโชคชะตาในพื้นที่คำชะโนด และ 2) การเสี่ยงทายและทำนายโชคชะตาที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อพญานาค

ประเด็นแรก การเสี่ยงทายและทำนายโชคชะตาในพื้นที่คำชะโนด การทำนายโชคชะตาเป็นสิ่งที่ปรากฏในหลายวัฒนธรรม เนื่องจากมนุษย์ต้องการกำลังใจในการดำเนินชีวิตและแนวทางการแก้ปัญหาที่บางครั้งวิทยาศาสตร์ไม่อาจให้คำอธิบายหรือบรรเทาปัญหาได้ โดยเฉพาะปัญหาเกี่ยวกับจิตใจ ในประเด็นนี้มีข้อมูลในปี พ.ศ. 2503 จากการศึกษาของโรเบิร์ต เทกซ์เตอร์ (Textor, 1960) เรื่อง An Inventory of Non-Buddhist Supernatural Objects in a Central Thai Village ซึ่งได้เสนอผลการศึกษาวิเคราะห์สังคมชาวพุทธที่บางซัน พบระบบความเชื่อที่จำแนกได้ 3 ระบบ คือ

1. ระบบความเชื่อพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับศีลธรรม เช่น กฎแห่งกรรม หลักศีลธรรม

2. ระบบความเชื่อเกี่ยวกับไสยศาสตร์ที่ไม่เกี่ยวกับศีลธรรม เช่น การประกอบพิธีกรรมเพื่อขอฝน

3. ระบบความเชื่อทางโหราศาสตร์ ซึ่งเกี่ยวข้องกับการทำนายอนาคตและไม่สัมพันธ์กับหลักศีลธรรม

ความเชื่อเรื่องการเสี่ยงทายเหล่านี้เป็นลักษณะของวัฒนธรรมที่มีอิทธิพลต่อชาวอุษาคเนย์ ซึ่งรวมถึงสังคมชาวไทยด้วย เช่น การเสี่ยงโชค การทำนายดวงชะตา รวมถึงการพึ่งพาร่างทรงเพื่อสะสางธุระทางจิตวิญญาณ ไม่ว่าจะเป็นการติดต่อกับญาติพี่น้องที่ล่วงลับไปแล้วเพื่อสอบถามดวงวิญญาณญาติผู้ใหญ่ว่า ได้ทำบุญกรรมไว้หรือไม่ เก็บสมบัติมีค่าไว้ที่ไหน อยากให้ลูกหลานทำบุญสิ่งใดไปให้ใช้สอยในอีกภพหรือไม่ นอกจากนี้ ยังมีคำถามเกี่ยวกับสิ่งของที่หายไปว่า จะได้คืนหรือไม่ จะได้เลื่อนตำแหน่งเมื่อใด จะพบเนื้อคู่ตอนไหน นอกจากนี้ ยังมี การเสี่ยงทายโดยใช้วัตถุเป็นสื่อในการทำนาย อาทิ การยกพระพุทธรูปเสี่ยงทายหรือการยกหินเสี่ยงทาย ซึ่งเป็นวัฒนธรรมการทำนายที่ปรากฏในภาคอีสานของไทย ทั้งนี้ เพื่อหาแนวทางแก้ไขปัญหาและเพิ่มขวัญกำลังใจ

แม้รูปแบบของการเสี่ยงทายและทำนายจะแตกต่างกันไปตามวัฒนธรรมและคติความเชื่อของแต่ละชนชาติ แต่มีวัตถุประสงค์เดียวกัน คือ การแสวงหาคำตอบจากคำทำนาย โดยเฉพาะในเรื่องที่ผู้เสี่ยงทายกำลังสงสัยและขาดความมั่นใจ ดังนั้น การเสี่ยงทายและทำนายโชคชะตาในพื้นที่คำชะโนดจึงเป็นระบบความเชื่ออย่างหนึ่งที่เป็นปรากฏการณ์เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา ไสยศาสตร์และโหราศาสตร์ ดังที่โรเบิร์ต เทกส์เตอร์ได้จำแนกไว้

ดังที่ผู้ศึกษาได้นำเสนอไว้ในข้างต้นว่า ภายในบริเวณพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์คำชะโนดมีความเกี่ยวข้องระหว่างความเชื่อด้านพญานาคกับการเสี่ยงทาย 3 รูปแบบ คือ 1. การเสี่ยงทายขอเลขจากต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์ 2. การเสี่ยงทายด้วยการลูบข้อมืออัญชานกับพ่อบุศรีสุทโธแม่ย่าศรีปทุมมานครราช และ 3. การเสี่ยงทายด้วยการทูลหินคลอนหรือไขพญานาค ซึ่งการทำนายในรูปแบบต่าง ๆ เป็นวิธีระบายความคับข้องใจ สำหรับผู้ที่ต้องการกำลังใจในการดำเนินชีวิตและแนวทางการแก้ปัญหา ซึ่งมีศรัทธาในเรื่องราวของตำนานพญานาคและมีความเชื่อว่า พื้นที่คำชะโนดเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับพ่อบุศรีสุทโธแม่ย่าศรีปทุมมานครราช

ในช่วงเวลาที่เมื่ออาจแสวงหาคำตอบให้กับปัญหาในชีวิตหรือต้องการความหวังที่จะเป็นพลังในการดำเนินชีวิตเมื่อรู้สึกสิ้นหวัง สิ่งศักดิ์สิทธิ์มักได้รับบทบาทให้เป็นที่พึ่งทางใจ ความศักดิ์สิทธิ์ของพื้นที่คำชะโนด เกิดจากตำนานท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับ

เรื่องราวของพญานาค ซึ่งลักษณะของเรื่องราวที่เป็นตำนานของสุทธินาคที่สามารถเอาชนะสุวรรณนาคและเป็นต้นกำเนิดของแม่น้ำโขงโดยบอกเล่าผ่านตำนานพื้นบ้านที่สร้างความภูมิใจ สร้างคุณค่าและสร้างความศักดิ์สิทธิ์ให้กับตำนานและพื้นที่คำชะโนดนั้น มีความหมายในเชิงสัญลักษณ์ถึงการฝ่าฟันไปสู่ความสำเร็จและการบรรลุถึงเป้าหมาย ก่อให้เกิดกำลังใจและสะท้อนถึงความปรารถนาที่ยังไม่เกิดขึ้นในชีวิตจริง แต่เป็นความหวังในการมีชีวิตอยู่ โดยใช้ความเชื่อเป็นเครื่องหล่อเลี้ยงให้มีกำลังใจในการดำเนินชีวิตภายใต้ความคับข้องหมองใจอันเกิดจากปัญหาแวดล้อมต่าง ๆ ที่ไม่อาจหาทางออกได้ (มัชฌิมา วีรศิลป์, 2561: 44)

รูปแบบการเสี่ยงทายที่ปรากฏอยู่ในพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์คำชะโนด แม้ไม่อาจพิสูจน์ได้ในเชิงวิทยาศาสตร์ แต่สามารถใช้หลักทฤษฎีในเชิงคติชนวิทยาเข้ามาอธิบายได้ ดังที่ ศิราพร ณ ถลาง (2548: 350) กล่าวไว้ว่า “คติชนมีบทบาทโดยตรงในการทำหน้าที่เสนอทางออกทางใจให้แก่มนุษย์ในสังคม” เนื่องจากมนุษย์มีข้อจำกัดทางกายภาพ เช่น ไม่สามารถควบคุมโชคชะตาของตนเองได้ มีความคับข้องใจที่ไม่อาจหาทางแก้ไขได้ เช่น เรื่องส่วนตัวที่ไม่อาจเอ่ยกับใคร อาทิ ปัญหามือที่ 3 ในชีวิตสมรส โรคร้ายไข้เจ็บ ทรัพย์สินสูญหาย ขอให้ประสบความสำเร็จในหน้าที่การงาน จึงจำเป็นต้องแสวงหาที่พึ่งทางใจที่สอดคล้องกับความศรัทธาของตน ผ่านการกระทำและวัฒนธรรมทางวัตถุที่แสดงออกถึงความเชื่อที่ไม่ขัดกับวัฒนธรรมของตน เช่น วิญญาณของภูตผีปู่ย่าตายาย ด้วยการบนบานให้ท่านช่วยเหลือและทำนายความคาดหวังของชีวิตในอนาคต และความเชื่อในเรื่องของพญานาคและความศรัทธาในพ่อปู่ศรีสุทโธแม่ย่าศรีปทุมมานาคราช ประกอบกับวัฒนธรรมวัตถุที่เป็นสื่อให้เกิดการเสี่ยงทายและทำนายโชคชะตาในพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์คำชะโนด

ประเด็นที่สอง การเสี่ยงทายและทำนายโชคชะตาที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อพญานาค จากข้อมูลการเสี่ยงทายและทำนายโชคชะตาในพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์บริเวณคำชะโนดที่มีความเชื่อมโยงกับความเชื่อพญานาค สะท้อนให้เห็นถึงความศรัทธาที่คนไทยจำนวนหนึ่งมีต่อพญานาค ซึ่งเป็นความเชื่อที่มีมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล กัญญารัตน์ เวชศาสตร์ (2559: 1107) ได้กล่าวถึงมโนทัศน์เรื่องนาคของชนชาติไทยว่า นาคมีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา ในฐานะที่มีความศรัทธาต่อพระศาสนาอย่างยิ่ง ดังปรากฏให้เห็นทั้งในงานวรรณกรรม ศิลปะ ความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรม เช่น พระพุทธรูปปางนาคปรกหรืองานจิตรกรรมเล่าเรื่องนาคแปลงกายเป็นมนุษย์เข้ามาขอบวชในพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นต้นเรื่องของประเพณีการบวชนาคในพระพุทธศาสนา ด้วย (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 4 ข้อ 111: 175-177) เมื่อมีผู้ศรัทธาในพญานาค

ทั้งในฐานะที่เกี่ยวข้องและคำขุพระพุทธศาสนา ซึ่งมีสถานะเป็นสัตว์กึ่งเทพ มีความศักดิ์สิทธิ์และมีอิทธิฤทธิ์สามารถบันดาลโชคความและความสำเร็จต่าง ๆ ได้ สถานที่และเรื่องราวที่เชื่อมโยงกับพญานาคจึงเป็นความศักดิ์สิทธิ์ที่ถูกจำลองให้เป็นรูปธรรมและกลายเป็นวัฒนธรรมทางวัตถุ เพื่อใช้เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจและเป็นการกำลังใจให้กับผู้ที่ศรัทธา โดยเฉพาะผู้ที่กำลังเผชิญภาวะวิกฤตและต้องการทางออกหรือกำลังใจ การเสี่ยงทายขอเลขเสี่ยงโชคจากต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์ การเสี่ยงทายด้วยการลูบข้อมืออริษฐานกับพ้อปูศรีสุทธอนคราชและแม่ย่าศรีปทุมมานคราช การเสี่ยงทายด้วยการทุบหินคลอนหรือไขพญานาค ซึ่งปรากฏในพื้นที่คำชะโนด จึงเป็นตัวอย่างที่ชัดเจนของความเชื่อเกี่ยวกับอำนาจเหนือธรรมชาติที่มีพญานาคเป็นตัวแทน (อนัญญา ปานจิน, 2553: 18) ผ่านการเสี่ยงทายในรูปแบบต่าง ๆ ซึ่งปรากฏตัวอย่างให้ในพื้นที่คำชะโนด

ความเชื่อเรื่องพญานาคกับการเสี่ยงทายมิได้ปรากฏเฉพาะในพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์บริเวณคำชะโนด แต่ยังปรากฏข้อมูลที่แสดงถึงการเสี่ยงทายและทำนายโชคชะตาที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อพญานาคในรูปแบบของตำราทางโหราศาสตร์ลักษณะอื่น รวมถึงในวัฒนธรรมความเชื่อและเรื่องราวอื่นที่แพร่กระจายจากถิ่นหนึ่งสู่ถิ่นหนึ่ง ซึ่งจะเกิดการเปลี่ยนแปลงเนื้อหาด้วยเหตุผลทางวัตถุประสงค์และวัฒนธรรมที่แวดล้อม ดังในหนังสือเรื่อง The Folktale ของสติด ธอมป์สัน (Thompson, 1977) ที่ตีพิมพ์ในปี พ.ศ. 2520 ได้ระบุถึงลักษณะการเปลี่ยนแปลงเนื้อหาของเรื่องเล่า ความเชื่อและเรื่องราวที่แพร่กระจายไปตามถิ่นต่าง ๆ เพราะเมื่อเรื่องราวเดินทางจากสถานที่หนึ่งไปสู่อีกสถานที่หนึ่ง ถ่ายทอดผ่านกาลเวลาจากรุ่นสู่รุ่น สภาพแวดล้อมและวัฒนธรรมเปลี่ยน จุดประสงค์ในการถ่ายทอดเรื่องราวก็จะเปลี่ยนแปลงตามความต้องการของสังคม ซึ่งจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงของเนื้อเรื่องหรือรายละเอียดที่สอดแทรกภายในเรื่องราวนั้น นอกจากนี้ เรื่องเล่าพื้นบ้านเป็นวัฒนธรรมที่ถ่ายทอดด้วยประเพณีการบอกเล่า (Oral Transmission) จากคนรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่งและเป็นวัฒนธรรมของชุมชนหรือท้องถิ่นไม่ใช่ของปัจเจกบุคคล (ศิราพร ณ ถลาง, 2558: 247) ด้วยเหตุผลจากการเดินทางผ่านกาลเวลาของเรื่องเล่า ประกอบกับการเดินทางผ่านพื้นที่ทางวัฒนธรรมที่มีความแตกต่างหลากหลาย ทำให้สตอรี (Story) หรือเรื่องราวที่ถ่ายทอดต่อ ๆ กันมา เกิดความเปลี่ยนแปลงทั้งในเรื่องของวัตถุประสงค์ของการเล่าเรื่องเพื่อตอบสนองการนำไปใช้ของชุมชน

เรื่องราวของพญานาคเองมีการตีความแตกต่างกันไปตามท้องถิ่น โดยใช้เค้าโครงเรื่องเดียวกันหรือใช้สัญลักษณ์เดียวกัน อาทิ นาคในศาสนาฮินดู เป็นผู้อุทิศตนรับใช้พระวิษณุและเป็นพระแทนบรรทมให้แก่องค์เทพและได้รับมอบหมายให้ทำหน้าที่

เป็นแกนหมุนในพิธีกรรมเกษียรสมุทร ในขณะที่นาคในพระพุทธศาสนาเป็นงูใหญ่ผู้บำเพ็ญเพียรและมีศรัทธาในศาสนาและต้องการที่จะบวชเป็นภิกษุ ในประเพณีการบวชของไทยหากผู้ใดจะบวชเป็นพระต้องบวชเป็นนาคก่อน มีเรื่องเล่าสืบมาว่า นาคแปลงตนเป็นมนุษย์มาบวช แต่พระพุทธองค์ดำริว่า สัตว์เดรัจฉานมิใช่วิสัยที่จะบวชในพระพุทธศาสนา จึงรับสั่งให้ภิกษุรูปนั้นออกจากเพศบรรพชิตกลับเป็นพญานาคคงเดิม นาคจึงทูลขอกับพระพุทธเจ้าว่า ถึงอยู่ต่อไม่ได้ ก็ขอเพียงแต่ฝากชื่อไว้ในพระพุทธศาสนา หากผู้ใดจะบวชแล้วก็ขอให้เรียกว่า นาค ก่อนเสมอไป (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 4 ข้อ 111: 175-177; อนุญญา ปานจัน, 2553: 23)

นาคมีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้ามาตั้งแต่ครั้งที่พระองค์เสวยชาติเป็นพระโพธิสัตว์ ได้เสวยพระชาติเป็นนาค ดังปรากฏเรื่องราวในจัมเปยยชาดก (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 27 ข้อ 240-283: 512-519) สังขपालชาดก (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 27 ข้อ 143-194: 618-627) และภุริทัตตชาดก (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 28 ข้อ 784-981: 305-334) นอกจากนี้ นาคยังมีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้า เช่น พญานาคมูจลินท์ที่โอบรอบพระวรกายของพระพุทธเจ้าด้วยการขนดตัว 7 รอบ แล้วแผ่พังพานเหนือพระเศียรของพระองค์เพื่อป้องกัน ลมและความหนาวจากพายุฝน (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 25 ข้อ 11-12: 189-190) จะเห็นว่า เรื่องราวความเชื่อเกี่ยวกับนาคได้ผูกโยงกับศาสนา ซึ่งเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของผู้นับถือศาสนาทั้งพุทธและฮินดู ทำให้พญานาคถูกผนวกเป็นส่วนหนึ่งของพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ซึ่งแผ่ขยายจากเรื่องเล่าในรูปแบบของตำนานศาสนา ผู้ที่ศรัทธาในศาสนาจะมีความศรัทธาและยำเกรงในพญานาคเช่นเดียวกัน จะเห็นได้ชัดจากงานศิลปะแขนงต่าง ๆ ที่สืบสานงานพระพุทธศาสนา จะมีพญานาคปรากฏอยู่ควบคู่กันเสมอ เช่น คันทวยนาค บันไดพญานาค ชุ่มประตูปญานาคและพระพุทธรูปปางนาคปรก

พญานาคปรากฏในวัฒนธรรมและความเชื่อหลายประการและยังปรากฏบทบาทในเรื่องราวทางศาสนา ทั้งในพระพุทธศาสนาและศาสนาฮินดูที่มีความเกี่ยวข้องกับสังคมไทยอย่างแนบแน่นทั้งในด้านความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรม สำหรับพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์คำชะโนดเป็นสถานที่ที่ชาวบ้านเชื่อว่า พญานาคได้ใช้อธิษฐานเนรมิตขึ้นเพื่อเป็นที่อยู่อาศัย ซึ่งอยู่บริเวณวัดศรีสุทโธและเป็นเมืองบาดาลของพญานาค (วิเชียร นามกร, 2554: 36) จากความเชื่อดังกล่าว ทำให้ผู้ที่มีความเชื่อเรื่องพญานาคได้เชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างศาสนากับพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์คำชะโนดเข้าด้วยกัน ทำให้เห็นว่า สถานที่แห่งนี้เป็นแหล่งที่อยู่ของพญานาคอย่างแท้จริง โดย

กลมกลืนกับวิถีชีวิตของคนในท้องถิ่นที่เป็นผู้บอกเล่าและสืบทอดความเชื่อด้านนี้ในลักษณะของตำนานท้องถิ่นที่มีผลต่อวิถีชีวิตและเศรษฐกิจของชุมชน

สรุป

เมื่อศาสนาและตำนานพญานาคเป็นที่พึ่งทางใจแก่ผู้มีศรัทธาความเชื่อและมนุษย์ต้องการที่พึ่งทางใจหรือต้องการสร้างคุณค่าหรือมูลค่าให้กับสิ่งใด ก็จะทำให้ความเชื่อและความศรัทธามาผูกโยงกับสิ่งนั้น ลักษณะนี้จะเห็นได้จากการนำนิทานประจำถิ่นมาบอกเล่าและเรียบเรียงขึ้นเป็นชาดก และผูกตัวละครเอกของเรื่องเข้ากับการเสวยชาติของพระพุทธเจ้า เกิดเป็นชาดกนอกนิบาตขึ้นจำนวนมาก ลักษณะดังกล่าวเกิดขึ้นกับเรื่องราวของพญานาคที่เชื่อมโยงกับพระพุทธศาสนา ทำให้สถานะของพญานาคมีลักษณะเป็นกึ่งสัตว์กึ่งเทพ สามารถปกป้องรักษาและบันดาลความเป็นไปให้เกิดแก่ผู้ศรัทธาได้

ในมิติของการเสี่ยงทายและทำนายโชคชะตาอันเป็นที่พึ่งทางใจของผู้ศรัทธาเรื่องราวของพญานาคและกำลังเผชิญปัญหาที่ยังหาทางออกไม่ได้ พญานาคกับการเสี่ยงทายจึงถูกผูกโยงเข้าด้วยกันอย่างมีเหตุผล เพื่อเป็นเครื่องปลอบประโลมใจให้มีความหวัง เกิดกำลังใจในการดำเนินชีวิต โดยเฉพาะในภาวะวิกฤตที่ต้องหาคำตอบและหนทางแก้ไขปัญหาไม่ได้ ผู้ที่ศรัทธาเรื่องราวของพญานาคและต้องการที่พึ่งทางใจ ต่างมาสักการะพ่อปู่ศรีสุทโธแม่ย่าศรีปทุมมาคราชในบริเวณพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์คำชะโนด และเสี่ยงทายโชคชะตาในลักษณะต่าง ๆ ตามความประสงค์ที่อยู่ภายในใจของตน

หากมองในเชิงรูปธรรม จับต้องได้และปรากฏหลักฐานเชิงประจักษ์ในสังคมความเชื่อเกี่ยวกับพญานาค ทั้งในมิติของการเสี่ยงทายและมิติทางวัฒนธรรมได้ส่งผลต่อวิถีชีวิตของชุมชนที่ดำรงความเชื่อเกี่ยวกับนาคไว้ในอัตลักษณ์ อันฝังรากลึกในวิถีชีวิตและความเชื่อ เรื่องราวพญานาคก็ยังคงส่งผลในเชิงเศรษฐกิจชุมชนในรูปแบบต่าง ๆ อย่างเห็นได้ชัด เช่น ประเพณีชมบั้งไฟพญานาคในวันออกพรรษาของจังหวัดหนองคาย การหมุนเวียนเศรษฐกิจในพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์คำชะโนด อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี และสินค้าทางวัฒนธรรมที่นำแนวคิดเกี่ยวกับพญานาคมาประยุกต์ใช้ในรูปแบบของเศรษฐกิจสร้างสรรค์ ตลอดจนการตกแต่งสถานที่และพัฒนาเป็นสินค้าที่ทำรายได้ให้แก่ชุมชน ในลักษณะของการทำวัฒนธรรมให้กลายเป็นสินค้าที่แสดงถึงอัตลักษณ์และความเชื่อประจำถิ่นของตน

ทั้งนี้ เมื่อวัฒนธรรมทางวัตถุได้รับความนิยมในกลุ่มของผู้ที่ศรัทธา ก็จะทำให้ความต้องการซื้อ (Demand) ส่งผลให้คนในชุมชนผลิตสินค้าออกมาขายหรือบูชา อัน

จะก่อให้เกิดความต้องการขาย (Supply) ซึ่งเป็นเศรษฐกิจที่เกิดจากทุนทางวัฒนธรรม หมุนเวียนรายได้สู่ชุมชน กล่าวได้ว่า รายได้ที่เกิดขึ้นนี้เป็นมูลค่าที่มีรากฐานมาจาก ความรู้และความสามารถของชุมชนในการนำความเชื่อและตำนานในท้องถิ่นของตนมา ประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนอย่างสูงสุดนั่นเอง

เอกสารอ้างอิง

- กัญญารัตน์ เวชชศาสตร์. (2559). มโนทัศน์เรื่องนาคของชนชาติไทย. *วารสาร Veridian E-Journal, Silpakorn University (ฉบับภาษาไทย มนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และศิลปะ)*. 9 (1), 1099-1116.
- พลธรรม จันทร์คำ. (2551). พญานาค: จากอุดมการณ์ที่เมืองคำชะโนดสู่กระบวนการ ทำให้เป็นสินค้า. *วารสารพัฒนศาสตร์*. 5 (1), 1-21.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม 4, 25, 27, 28*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มัชฌิมา วีรศิลป์. (2561). *ความสัมพันธ์ระหว่างตำนานท้องถิ่นกับการใช้พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ บริเวณคำชะโนด จังหวัดอุดรธานี*. รายงานการวิจัย. โครงการพัฒนานักวิจัยใหม่ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- ลลนา ศักดิ์ชูวงษ์. (2548). *การให้ความหมายและเหตุผลการดำรงอยู่ของประเพณีบั้งไฟพญานาคในยุคโลกาภิวัตน์*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต.
- วิเชียร นามกร. (2554). *การศึกษาอิทธิพลความเชื่อเรื่องพญานาคที่มีผลต่อสังคมไทยปัจจุบัน*. วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ศักดิ์ดำรงค์ โชติวรรณ. (2560). *พ่อเจ้าคำชะโนด (หมอปราหมณ์)*. *สัมภาษณ์*. 20 มิถุนายน.
- ศิราพร ณ ถลาง. (2548). *ทฤษฎีคติชนวิทยา: วิธีวิทยาในการวิเคราะห์ตำนาน-นิทานพื้นบ้าน*. กรุงเทพมหานคร: โครงการเผยแพร่ผลงานทางวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- _____. *บรรณาธิการ*. (2558). *เรื่องเล่าพื้นบ้านไทยในโลกที่เปลี่ยนแปลง*. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).

- สุรเชษฐ์ อินธิแสง. (2560). สุทโธนาคแห่งคำชะโนด: พื้นที่สักการะของสังคมในบริบทความทันสมัย. *การประชุมวิชาการ “มหาวิทยาลัยมหาสารคามวิจัย” ครั้งที่ 13. คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม. วันที่ 7-8 กันยายน. หน้า 127-131.*
- อนัญญา ปานจิ้น. (2553). *การศึกษาคติความเชื่อเรื่องพญานาคในพื้นที่อีสานตอนบน เพื่อเสนอแนวทางการออกแบบสถาปัตยกรรมภายในพิพิธภัณฑ์นาคา. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศิลปากร.*
- อุตร ถาวร. (2560). ผู้ประกอบการร้านเครื่องบูชาในพื้นที่คำชะโนด. *สัมภาษณ์. 20 มิถุนายน.*
- Textor, R. B. (1960). *An Inventory of Non-Buddhist Supernatural Objects in a Central Thai Village. (Doctoral Dissertation). Cornell University. New York.*
- Thiamulet 168. (29 พฤษภาคม 2562). *ความหมายเพชรพญานาคต่างสี. สืบค้นเมื่อ 7 ตุลาคม 2563, จาก <https://www.thiamulet168.com/content/5493/ความหมายเพชรพญานาคต่างสี>*
- Thompson, S. (1977). *The Folktale. Berkeley: University of California Press.*